

HET (NIET) GETROUWE BEELD VAN DE JAARREKENING EN DE POSITIE VAN DE ACCOUNTANT

PROF. DR. H.P.A.J. LANGENDIJK

HET (NIET) GETROUWE BEELD VAN DE JAARREKENING EN DE POSITIE VAN DE ACCOUNTANT

Rede

In verkorte vorm uitgesproken ter gelegenheid van het afscheid
als hoogleraar Financial accounting en Reporting aan de Nyenrode
Business Universiteit op 29 maart 2019.

Door prof. Dr. H.P.A.J. Langendijk

Copyright 2019 Henk Langendijk
ISBN/EAN:978-90-8980-124-1
Nyenrode Business Universiteit

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd
zonder schriftelijke toestemming van de auteur.

INDEX

Inleiding	5
Het (niet) getrouwe beeld van de jaarrekening	7
Boekhoudschandalen en een (niet) getrouw beeld van de jaarrekening.....	7
De functies van de jaarrekening	11
De functie van de regels voor de externe verslaggeving.....	15
Onderscheid tussen een jaarrekening met een getrouw beeld en een jaarrekening met een niet getrouw beeld	17
Foutenleer en getrouw beeld van de jaarrekening	18
Brexit en de International Accounting Standards Board (IASB)	26
De positie van de accountant bij jaarrekeningen	29
Domeinmonopolie van accountants	31
Maatschappelijke functie van accountants	32
Voorstel om de maatschappelijke ordening van accountantskantoren te wijzigen.....	34
Communicatie door accountants over de controle van jaarrekeningen richting het maatschappelijk verkeer	34
Conclusie	37
Dankwoord	39
Literatuur	43
Eindnoten	47

INLEIDING

Dames en heren, in het bijzonder:

Geachte leden van het College van Bestuur en de Raden van Toezicht.

Beste collega's.

Beste studenten en docenten.

Geachte belangstellenden.

Ik wil u van harte welkom heten deze middag bij het uitspreken van mijn emeritaatsrede.

In deze rede wil ik ingaan op het wel of niet getrouwe beeld van de jaarrekening en welke positie de accountant daarbij inneemt. Mijn onderzoek heeft zich in het verleden primair gericht op dit onderwerp hetgeen o.m. moge blijken uit mijn oratie op Universiteit Nyenrode in 1998 genaamd: De kwaliteit van de winst Een essay over winstbepaling, winststuring alsmede winstbestemming en mijn proefschrift genaamd De markt voor de wettelijk verplichte accountantscontrole in Nederland uit 1994.

HET (NIET) GETROUWE BEELD VAN DE JAARREKENING

BOEKHOUDSCHANDALEN EN EEN (NIET) GETROUW BEELD VAN DE JAARREKENING

De laatste decennia worden we geteisterd door vele boekhoudschandalen. Deze term omvat zowel financiële fraudes, verslaggevingsfouten (accounting failures) als controlefouten (audit failures). Soms wordt zelfs de sjemelsoftware van automobielfabrikanten daartoe gerekend. Camfferman (2015, p. 218-219) geeft een definitie van het begrip boekhoudschandaal: ‘het in opspraak komen van een onderneming wanneer publiekelijk betoogd wordt dat, beoordeeld naar toepasselijke normen voor externe financiële verslaggeving, gerechtvaardigde belangen bij de verslaggeving in ernstige mate zijn geschonden door doen of nalaten van degenen die verantwoordelijkheid dragen voor deze verslaggeving.’

De definitie omvat geen fouten bij de controle van jaarrekeningen door de controlerende accountant en eigenlijk ook geen fouten in het samenstellen van jaarrekeningen door accountants. Deze reken ik echter wel tot het begrip boekhoudschandaal.

Veelal is er bij een boekhoudschandaal sprake van een niet getrouw beeld van een of meerdere jaarrekeningen van een onderneming veroorzaakt door fraudes, onjuist toepassen van verslaggevingsregels en fouten door accountants bij het controleren of samenstellen van jaarrekeningen. In den lande kennen we een lange geschiedenis van boekhoudschandalen waarbij het startpunt veelal de Pincoffs affaire is (1879) (zie de Vries, 1984,

p. 34-36; Beckman, 2007, p. 9-10; Langendijk, 2011, p. 305). Daarna is er een schier oneindige reeks van boekhoudschandalen waarbij de laatste decennia de heftigheid in ernst en omvang steeds groter lijkt te worden. De maatschappij trilt nog na van Imtech (2012) en we zijn in afwachting van de eerste grote bevindingen met betrekking tot Steinhoff (2015, 2016).¹

Maar wat is een getrouw beeld nu eigenlijk?

Volgens Burgert, Timmermans en Joosten (1990, p. 39) is een getrouw beeld van de jaarrekening niet te optimistisch, maar ook niet te pessimistisch, geen overwaardering maar ook geen onderwaardering, waarbij zij verwijzen naar de Memorie van Toelichting (MVT) van de Wet op de Jaarrekening (WJO). Ook stellen zij dat de toelichting een grote rol speelt bij een getrouw beeld. Voorts lijkt getrouw een vertaling te zijn van “true and fair” zoals we dat kennen in de Angelsaksische wereld (zie o.m. Parker en Nobes, 1994). Volgens Vergoossen (2016, p. 290) hebben we het begrip getrouw beeld (true and fair view) te danken aan de Britten. Het Koninklijk NIVRA (2007, p. 5) is nog duidelijker en stelt: Getrouw wil in het algemeen zeggen ‘in overeenstemming met de werkelijkheid’.

Dit getrouw beeld heeft dan betrekking op de grootte van het getoonde vermogen en de grootte van het getoonde resultaat waarbij artikel 2:362 BW tevens aangeeft dat dit bij het vermogen ook geldt naar de samenstelling daarvan in actief- en passiefposten op het einde van het boekjaar (lid 2) en bij het resultaat over het boekjaar naar zijn afleiding uit de posten van baten en lasten (lid 3).

Het vermogen en resultaat moeten overigens ook duidelijk en stelselmatig worden weergegeven (lid 2 en 3).

Het blijft bij mij bevreemding opwekken dat BW Titel 9 en de RJ hierbij geen aandacht geven aan de drie kasstromen in het kasstroomoverzicht, zoals de International Accounting Standards Board (IASB) in IAS 1.15 wel

doet: “Financial statements shall present fairly the financial position, financial performance and cash flows of an entity”. Ook de operationele, investerings- en financieringskasstromen moeten getrouw worden weergegeven. Wat dat betreft lijkt NL GAAP “outdated”.²

Het getrouw beeld is gestoeld op normen die in het maatschappelijk verkeer als aanvaardbaar worden beschouwd (zie artikel 2:362 BW).

Het Koninklijk NIVRA (2007, p. 5) stelt in dit kader voorts dat transacties en gebeurtenissen volgens hun wezen en economische realiteit moeten worden weergegeven. De Accountantskamer (AK) doet in haar uitspraak over de controle van de jaarrekening van FC Twente 2012/13 (ECLI:N-L:TACAKN:2018:38 8 juni 2018) er nog een schepje bovenop:

Voor zover betrokkene al een goed begrip had van de intenties van de partijen, dan kan hem dat niet baten nu jaarrekeningen niet worden opgesteld op basis van intenties maar op basis van feitelijke transacties en gebeurtenissen.

Een getrouw beeld moet derhalve ook worden gebaseerd op feitelijke transacties en gebeurtenissen en niet (louter) op intenties!

Wat zijn nu de bronnen van die maatschappelijke aanvaardbare bronnen?

Dit zijn in casu BW Titel 9, International Financial Reporting Standards (IFRS) (primair voor de geconsolideerde jaarrekening van beursfondsen) en de Richtlijnen van de Raad voor de jaarverslaggeving voor grote, en middelgrote rechtspersonen (RJ) en de Richtlijnen van de Raad voor de jaarverslaggeving voor kleine en micro rechtspersonen (Rjkm). Ook moet jurisprudentie van de Ondernemingskamer (OK) en de Hoge Raad (HR) mits generiek van karakter hiertoe worden gerekend, alsook naar mijn mening uitspraken van de Accountantskamer (AK) en het College van Beroeps- en Bedrijfsleven (Cbb) die de controle of samenstellen van jaarrekeningen door accountants regarden en waarin uitspraken worden gedaan over

de juistheid en volledigheid van de gecontroleerde of samengestelde jaarrekeningen.

Deze regels zijn sterk aan wijziging onderhevig en derhalve de norm waaraan getoetst moet worden ook.

De IASB kent ook nog eens een zeer, zeer beperkte derogatiebepaling (zie IAS 1.23 en 24). Deze maakt afwijking van de regels feitelijk vrijwel onmogelijk. Artikel 2:362 lid 4 BW kent een wat ruimere derogatiebepaling. Ook in Nederland wordt daar zeer weinig van gebruik gemaakt. Heel soms wordt er een impliciet of expliciet beroep op gedaan indien de opsteller (of zijn accountant) vindt dat de toepassing van de regels niet tot het gewenste inzicht leidt en er derhalve moet worden afgeweken. Ook wordt deze route wel gebruikt voor creatieve verslaggevingsdoeleinden. Dan staan de vigerende regels de opsteller (of de accountant) van de jaarrekening niet aan.

Voorts zijn de regels ook nog zeer uitgebreid, ter illustratie

- IFRS omvat drie boeken met te samen een omvang van 4.601 pagina's;
- De Richtlijnen van de RJ voor (middel)grote rechtspersonen 1.427 pagina's; en
- De Richtlijnen van de RJ voor kleine en micro rechtspersonen beslaan 334 pagina's.

Het is dan ook een “practical joke” om te spreken over “principle based” verslaggeving in het geval van IFRS en in mindere mate de Richtlijnen van de RJ. Het is in sterke mate ‘rule based’ verslaggeving waarbij door de IASB in IFRS Part B 800 pagina's aan voorbeelden wordt gegeven ter illustratie van de toepassing van de standaarden en de interpretaties. Dit leidt ertoe in de praktijk dat moeilijk van het voorbeeld kan worden afgeweken indien de casus daar sterk op lijkt zo niet hetzelfde is. Het voorbeeld is dan ook regel.

Belangrijk is te constateren dat de maatschappij en de politiek proberen om de ernst en het aantal boekhoudschandalen te mitigeren. Hiertoe zijn toezichthouders toegerust zoals de Autoriteit Financiële Markten (AFM) (Wet Toezicht Financiële Verslaggeving (Wtfov) en de Wet Toezicht Accountantsorganisaties (Wta)). Ook vindt de maatschappij en de politiek dat er een belangrijke rol is weggelegd voor de accountantsberoepsgroep in dit kader.

Dit blijkt o.m. uit de 53 maatregelen die de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA) zelf heeft uitgevaardigd om aan het maatschappelijk ongenoegen tegemoet te komen. Alsook uit het feit dat al een aantal jaren de Monitoring Commissie Accountancy werkzaam is en 31 mei 2018 met een rapport kwam geheten: Doorpakken! De belangrijkste bevinding van dit rapport was dat het veranderingsproces te langzaam gaat in de accountancy sector. De politiek heeft dit veranderingsproces in 2014 van de sector verlangd.

Ook moet worden gemeld dat Minister Hoekstra recent een commissie heeft ingesteld die met voorstellen moet komen om de architectuur van de accountancy sector te hervormen.

Het is echter de vraag of de accountants wel het aantal (en de ernst) van de boekhoudschandalen kunnen verminderen, zeker met de huidige inrichting van de accountancy sector.

DE FUNCTIES VAN DE JAARREKENING

Volgens het Conceptual Framework van de IASB (maart 2018) zijn er twee functies van jaarrekeningen:

- to provide financial information about the reporting entity that is useful to existing and potential investors, lenders and other creditors in making decisions relating to providing resources to the entity (alinea 1.2). Zie ook IAS 1.9 maar dan gericht op economische beslissingen. Het

gebied is derhalve uitgebreid van economische naar alle beslissingen in het herziene Conceptual Framework.

- Information about how efficiently and effectively the reporting entity's management has discharged its responsibilities to use the entity's economic resources helps users to assess management's stewardship of those resources (alinea 1.22). Het laatste komt ook terug in IAS 1.9: Financial statements also show the results of the management's stewardship of the resources entrusted to it.

Jaarrekeningen moeten derhalve nuttige informatie verschaffen voor beslissingen van bepaalde typen gebruikers en de ondernemingsleiding legt rekening en verantwoording af over haar beheersdaden via de jaarrekening (rekenschapsfunctie) (zie ook Van der Zanden, 1991, p. 112).

Feitelijk is dit laatste ook één van de drie kernwaarden waar Nyenrode Business Universiteit voor staat: Stewardship. De twee andere kernwaarden van Nyenrode Business Universiteit zijn Leadership en Entrepreneurship.

De stewardship functie (rekenschapsfunctie) is op de valreep nog opgenomen in het herziene Conceptual Framework (2018) met twee kleine alinea's ten opzichte van de vele soms uitgebreide alinea's over de "decision usefulness" functie van jaarrekeningen.

Ook is deze rekenschapsfunctie nogal eng geïnterpreteerd wat blijkt uit de volgende zin uit het Conceptual Framework: Such information is also useful for predicting how efficiently and effectively management will use the entity's economic resources in future periods. Hence, it can be useful for assessing the entity's prospects for future net cash inflows (alinea 1.22).

Het Stramien (gebaseerd op het voormalige Conceptual Framework) is veel evenwichtiger en geeft een veel prominentere positie voor de reken-

schapsfunctie ten opzichte van de “decision usefulness” functie van de jaarrekening.

Het Stramien wijdt twee alinea’s aan de decision usefulness functie van de jaarrekening en één alinea aan de rekenschapsfunctie van de jaarrekening waarbij de laatste ook een deels andere richting heeft dan in het Conceptual Framework van de IASB.

Volgens alinea 14 van het Stramien tonen jaarrekeningen eveneens de resultaten van het door het bestuur gevoerde beheer, of de verantwoording door het bestuur voor de aan haar toevertrouwde middelen. Gebruikers die het beheer of de verantwoording door het bestuur wensen te beoordelen doen dat om economische beslissingen te kunnen nemen; deze beslissingen kunnen bijvoorbeeld bestaan uit het aanhouden dan wel verkopen van het belang in de onderneming of de herbenoeming of vervanging van het bestuur.

Met name het beoordelen van het bestuur wat kan leiden tot herbenoeming of vervanging is in de Nederlandse context van groter belang dan in het Conceptual Framework van de IASB. Het beleid van het bestuur van grote (ter beurze genoteerde) ondernemingen is soms onderwerp van maatschappelijk debat waarbij door de politiek en de media de vraag wordt opgeworpen of dit beleid wel correct is. Dit is een maatschappelijke rekenschapsfunctie die soms verder gaat als de rekenschapsfunctie via de jaarrekening maar wel in het verlengde daarvan ligt. Hierbij kan gedacht worden aan de maatschappelijke rekenschapsfunctie van ING (poortwachter om corruptie te voorkomen via haar bank: compliance boven commercie in plaats van commercie boven compliance) en de beloningsdiscussie bij ING en ABNAMRO, maar ook bijvoorbeeld aan de heer Keizer bij het crematieconcern de Facultatieve in het bijzonder de leden van de Vereniging de Facultatieve.³

Deze (maatschappelijke) rekenschapsfunctie komt ook terug in het opkomende fenomeen integrated reporting en sustainability reporting dat een weergave moet zijn van de mate waarin het bestuur van ondernemingen duurzaam opereert qua strategie en operaties, maar ook in het correct afdragen van belastingen en andere bedragen in de landen waarin de activiteiten plaatsvinden (“country by country reporting”) (zie o.m. Hurks, Nandram en Langendijk, 2015). Nederland als belastingparadijs lijkt zijn langste tijd te hebben gehad. Er gaan zelfs stemmen op om de “pearl in the Dutch fiscal crown”: de deelnemingsvrijstelling op te heffen. Ook zijn tal van rulings met de Belastingdienst verdacht en worden soms gezien als verkapte staatssteun door de EU.

Een ander gevolg van het voorop stellen van de “decision usefulness” functie van de jaarrekening is dat het empirisch onderzoek op het terrein van externe verslaggeving zeer sterk gericht is op kapitaalmarktstudies waarbij in navolging van Ball en Brown (1968) een niet aflatende stroom is ontstaan van information content en value relevance studies die maar moeten aantonen dat bepaalde informatie in de jaarrekening waarderelevant is voor wijzigingen in beurskoersen. De focus van het onderzoek zou veel meer moeten naar of de rekenschapsfunctie wel gediend is met bepaalde informatie in de jaarrekening. Dit geldt mutatis mutandis voor de inhoud van de controleverklaring.

Een ander fenomeen wat het gevolg is van het voorop stellen van de “decision usefulness” functie van de jaarrekening is dat sommige accounting onderzoekers tot de conclusie komen dat earnings management goed kan zijn. Met name gaat het dan om rommelen in de jaarrekening van het *huidige* jaar in het licht van de winst van het huidige jaar als een (goede) voorspeller van de *toekomstige persistente winsten*. Dit argument gaat volledig voorbij aan het feit dat via de jaarrekening van het huidige jaar de ondernemingsleiding rekenschap moet afleggen over haar beheersdaden. Daarvoor is benodigd het daadwerkelijk in dit jaar gemaakte resultaat en

het daaruit voortvloeiende vermogen en de daaruit voortvloeiende kasstromen (zie Scott, 2012, voor een overzicht van de empirische literatuur die the good side of earnings management onderbouwt).

DE FUNCTIE VAN DE REGELS VOOR DE EXTERNE VERSLAGGEVING

Zoals al eerder betoogd, bestaan er zeer veel regels voor het opstellen van jaarrekeningen. De maatschappij, organisaties, producten en markten zijn tegenwoordig zo ingewikkeld dat er zo veel regels zijn. Dit leidt nog wel eens tot onbegrip bij gebruikers en opstellers en soms ook bij controleurs. Andere redenen voor zoveel regels zijn nieuwe fenomenen zoals “crypto currencies” die weer leiden tot nieuwe regels. Ook zijn er veel nieuwe en ingewikkelde regels door de opmars van current values in het bijzonder fair value binnen de externe verslaggeving. Deze waarderingsgrondslag leidt vaak tot meer relevante informatie maar soms ten koste van de betrouwbaarheid van deze informatie. Het Koninklijk NIVRA (2007, p. 5) geeft hierbij aan dat verslaggevingsregels moeten leiden tot controleerbare informatie. Als een verslaggevingsstelsel tot oncontroleerbare informatie leidt betekent dit onzekerheden en mogelijk verhinderingen bij de controle, waardoor het getrouwe beeld van de jaarrekening wordt aangetast. Als voorbeeld noemt het Koninklijk NIVRA de waardering van jaarrekeningposten tegen fair value in situaties waar de accountant deze niet kan toetsen aan frequente marktnoteringen.

Een andere reden voor meer en meer ingewikkelde regels is het feit dat ongewenst verslaggevingsgedrag wordt bestreden door nieuwe of gewijzigde regels.

Wel moet worden gesteld dat de vele en ingewikkelde regels primair gelden voor beursgenoteerde ondernemingen onder IFRS.

Onder NL GAAP wordt de omvang en complexiteit van de regels steeds minder naarmate de grootte van de ondernemingen afneemt. Bij een

microrechtspersoon kan worden volstaan met een half A 4 en dan zijn de regels natuurlijk ook niet veel en ingewikkeld.

In dit kader doen regelgevers soms rare uitspraken. Zo stelt de IASB in IFRS 16 Leases dat in het verleden op basis van IAS 17 Leasing sprake kon zijn van misleidende jaarrekeningen (mits er sprake was van grote *off balance* operationele huur en lease verplichtingen). De contante waarde van de meerjarige huur en lease verplichtingen moet onder IFRS 16 op de balans worden gepassiveerd als verplichting onder activering van het recht op het gebruik van het actief wat wordt gehuurd of geleast.⁴

Hieruit zou de conclusie kunnen worden getrokken dat er toentertijd geen getrouw beeld was van vermogen, resultaat en kasstromen. Dat is echter niet juist want het getrouwe of niet getrouwe beeld van de jaarrekening moet naar mijn mening wel worden bezien in het licht van de vigerende wet- en regelgeving van kracht voor een bepaald boekjaar.

Het is hier ook de plaats om enkele onjuiste beelden te corrigeren die soms breed in het maatschappelijk verkeer leven. De IASB geeft daartoe in het Conceptual Framework, alinea 6.88 het volgende aan:

Omdat jaarrekeningen niet zijn bedoeld om de waarde van een onderneming te weerspiegelen, is het totale bedrag aan eigen vermogen over het algemeen **niet** gelijk aan:

- (a) de totale gekapitaliseerde beurswaarde van een onderneming;
- (b) het totale bedrag dat wordt betaald als de onderneming in zijn geheel wordt verkocht op going concern basis; of
- (c) het totale bedrag dat wordt betaald indien de individuele bezittingen worden verkocht en de individuele verplichtingen worden afgewikkeld.

Het eigen vermogen is de restpost nadat de activa zijn gewaardeerd volgens de toegestane waarderingsgrondslagen en daarvan zijn afgetrokken

de verplichtingen tegen de toegestane waarderingsgrondslagen die in een bepaald boekjaar van kracht zijn (alinea 4.63).

ONDERSCHIED TUSSEN EEN JAARREKENING MET EEN GETROUW BEELD EN EEN JAARREKENING MET EEN NIET GETROUW BEELD

Boekhoudschandalen hebben vaak betrekking op jaarrekeningen die niet getrouw zijn. Toch is dit niet altijd het geval. De nieuwsgaring gaat nog wel eens aan de loop met een boekhoudschandaal. Het is aan rechters (na een volledige rechtsgang) om te beoordelen in een rechtstaat of een jaarrekening getrouw is en/of de controle (of samenstelling) van een jaarrekening onjuist is geweest. Zo zijn twee leden van de Raad van Bestuur van Ahold niet veroordeeld in Nederland voor een onware geconsolideerde jaarrekening volgens NL GAAP (in het bijzonder artikel 2:336 Sr) wat betreft het integraal consolideren van vier joint ventures, maar o.m. wel voor het achterhouden van vitale informatie aan de accountant (de zogenaamde side letters) en vals ondertekenen van een Letter of Representation (LOR) (zie Langendijk, 2011, p. 321). Ook is het niet altijd duidelijk of jaarrekeningen niet getrouw zijn en wel of niet goed zijn gecontroleerd omdat tijdens juridische trajecten op een gegeven moment vaak wordt geschikt door partijen. Dit geldt ook voor de rol van commissarissen en de raad van bestuur (zie o.m. de schikking door PWC in het kader van de controle van jaarrekeningen van Econcern en de schikking door SHV Holdings met betrekking tot de rol van commissarissen van Econcern en de individuele schikkingen van leden van de raad van bestuur van Econcern) (zie Het Financieele Dagblad 6 november 2018, p. 6). Dit wordt maatschappelijk wel betreurd omdat dan niet (volledig) wordt vastgesteld in welke mate een jaarrekening een getrouw beeld geeft en of wel of niet dit getrouwe beeld adequaat is gecontroleerd. Vaak is een schikking vergezeld van het zinnetje: we betalen de schikking maar bekennen geen schuld aan het euvel wat leidt tot maatschappelijk onbehagen zeker als het bedrag van de schikking zeer hoog is.

FOUTENLEER EN GETROUW BEELD VAN DE JAARREKENING

Indien na de vaststelling van de jaarrekening blijkt dat een materiële fout zodanig is dat de jaarrekening in ernstige mate tekortschiet in het geven van het in artikel 2:362 lid 1 BW bedoelde inzicht, is artikel 2:362 lid 6 BW tweede volzin van toepassing. Dit artikel bepaalt dat het bestuur omtrent het in ernstige mate tekortschieten van het inzicht onverwijld bericht aan de leden of aandeelhouders. Het bestuur legt een mededeling daaromtrent neer ten kantore van het handelsregister. Bij de mededeling wordt een accountantsverklaring gevoegd, indien de jaarrekening overeenkomstig artikel 2:393 BW is onderzocht.

Wanneer is er sprake van een dergelijke grove fout dat er geen getrouw beeld van de jaarrekening is?

Volgens RJ 150.103 is er dan sprake van een materiële fout. Dit is een zodanige onjuistheid in een jaarrekening - geconstateerd na het vaststellen van die jaarrekening - dat de jaarrekening in het geven van het in artikel 2:362 lid 1 BW bedoelde inzicht tekortschiet.

Bij de afweging of sprake is van een materiële fout beoordeelt de rechtspersoon of de weglating of onjuiste weergave van posten, afzonderlijk of gezamenlijk, de economische beslissingen die gebruikers op basis van de jaarrekening nemen, zou kunnen beïnvloeden. De materialiteit is afhankelijk van de **omvang** en de **aard** van de weglating of de onjuiste weergave, en wordt beoordeeld op basis van alle feiten en omstandigheden.

Van een materiële fout kan sprake zijn bij een onjuiste verwerking, onjuiste waardering en/of resultaatbepaling, een onjuiste rubricering en/of presentatie dan wel een onjuiste of onvolledige toelichting. Onder een fout wordt niet verstaan het effect van schattingswijzigingen.

In tegenstelling tot NL GAAP kent IFRS expliciet ook de categorie *opzettelijke* immateriële fouten om een bepaald onjuist beeld van de jaarrekening

te scheppen waarvoor geldt dat fouterstel moet worden toegepast (zie IAS 8.41).

In NL GAAP wordt dit naar mijn mening deels ondervangen door fouten naar hun aard ofschoon niet altijd sprake hoeft te zijn van opzet. Het is verstandig dat de RJ deze categorie fouten opneemt in haar regels.

De IASB (2017) heeft in het kader van de foutenleer een Practice Statement 2 Making Materiality Judgements uitgebracht waarin handvatten zijn opgenomen voor de bepaling van de materialiteit. Dit is echter geen standaard of interpretatie die moet worden gevolgd.

Het begrip materialiteit is hier derhalve van belang en is geformuleerd zowel in termen van omvang als aard. Het laatste wordt in de praktijk nog al eens over het hoofd gezien. Ik kom daar nog op terug.

Naar aard (o.m. kwalitatieve overwegingen) worden door EY (2018, p. 997) o.m. onderstaande overwegingen genoemd voor de bepaling of een fout wel of niet materieel is in *kwalitatieve zin*:

- Impact op het voldoen aan de convenanten met de bank of andere overeenkomsten;
- Impact op kernratio's die door analisten gebruikt worden;
- Afwijkende verandering in trends met name in de context van de ontwikkelingen binnen de markt en bedrijfstak;
- Invloed op gesegmenteerde informatie;
- Impact op management beloningen bijvoorbeeld een bonus die het management anders niet ontvangen zou hebben;
- Of het betrekking heeft op verbonden partijen; en
- Of het betrekking heeft op gevoelige kwesties.

Voorts stelt EY (2018, p. 997) dat in de praktijk in *kwantitatieve zin* sprake is van materiële fouten indien de impact op het eigen vermogen 20% of

meer is of de impact op het netto resultaat 50% of meer is. De genoemde percentages lijken mij aan de hoge kant. In voorkomende gevallen kan bij lagere percentages ook al sprake zijn van een materiële fout. Ze geven echter aan dat dit niet meer dan indicaties zijn. Als voorbeeld van een fout die onder deze grenzen ligt, maar toch een ernstige tekortkoming kan zijn, is de situatie waarbij de nettowinst verandert in een verlies (EY, 2018, p. 997).

Daar ben ik het mee eens ofschoon veel ernstiger is indien een klein verlies wordt getoond als een nettowinst. Uit empirisch onderzoek blijkt dit laatste veel voor te komen (o.m. Burgstahler en Dichev, 1997; Burgstahler en Chuk, 2015; Degeorge, Patel en Zeckhauser, 1998).⁵

“Small losses are rare, small profits are common is dan het adagium”.

Ook vind ik dat de genoemde kwalitatieve overwegingen niet alle materiële fouten naar hun aard afdekt. Ook flagrante fouten tegen de vigerende regels kunnen naar hun aard materieel zijn zonder dat zij in financiële zin het vermogen of resultaat raken. Hetzelfde geldt voor fouten in kasstroomoverzichten en in de toelichting (o.m. weglating of uitsluiting).

Fouten toegedekt als stelselwijziging

In de praktijk zijn materiële fouten niet zelden een gevoelige zaak want een jaarrekening is opgesteld, gecontroleerd en vastgesteld en dan blijkt deze jaarrekening in materiële zin fout. Een materiële fout moet vaak een “eigenaar” krijgen.

Of wel wie is de zondebok?

Dat wil er nog wel eens toe leiden dat niemand eigenaar wil zijn van de desbetreffende materiële fout en dat er geen slapende honden wakker moeten worden gemaakt (zoals de Raad van Commissarissen of de Raad van Advies).

Dan is de keuze snel gemaakt voor het toedekken van de materiële fout als een stelselwijziging. De argumentatie is dan dat er sprake is van een stelselwijziging en dat is juist maar het is ook fouterstel want het is een stelselwijziging van een fout stelsel naar een juist stelsel (zie ook EY, 2018, p. 996).

Hieronder volgt een voorbeeld uit de praktijk van een materiële fout (naar aard en niet zo zeer naar bedrag):

Jaarrekening KoopsFurness 2012, p. 34.

“STELSELWIJZIGING

De waardering van de intern ontwikkelde dealermanagementsystemen vond tot en met 2011 plaats tegen actuele waarde, mede op basis van door derden opgestelde berekeningen. Nadere interpretatie van wet- en regelgeving leert echter dat de voor waardering op actuele waarde vereiste ‘liquide markt’ niet aanwezig is, ondanks dat de groep in staat is geweest de dealermanagementsystemen extern te vermarkten. Als gevolg hiervan is op 1 januari 2012 een stelselwijziging doorgevoerd, waarbij het immaterieel vast actief ad EUR 1,7 miljoen is afgeboekt ten laste van het eigen vermogen onder verrekening van de belastinglatentie van EUR 0,3 miljoen.

Met ingang van 1 januari 2012 worden de intern ontwikkelde dealermanagementsystemen gewaardeerd tegen de oorspronkelijke historische kosten en afgeschreven over de economische levensduur. De vergelijkende cijfers 2011 zijn niet aangepast, omdat de impact hiervan op het vermogen beperkt is.”

Waardering op actuele waarde van dit immaterieel vast actief is niet toegestaan volgens Besluit actuele waarde (Baw) artikel 6 en NvT bij artikel 6. Er is geen liquide markt in termen van dat er regelmatig kopers en verkopers zijn te vinden en de transactiepreizen publiekelijk bekend zijn.

Baw artikel 6 met NvT was echter al sinds 14 juni 2005 van kracht.⁶

Er zou derhalve fouterstel moeten worden toegepast, want ook de voorgaande jaren was dit stelsel niet toegestaan. Typisch het toedekken van een naar zijn aard materiële fout via een stelselwijziging. Het behoeft geen toelichting dat deze onderneming sterk teruglopende resultaten had en een slechte solvabiliteit en dan is elk bedrag erbij bij het eigen vermogen mooi meegenomen.

Fouten in de toelichting op transacties met verbonden partijen (weglating en uitsluiting)

Transacties met verbonden partijen en de toelichting daaromtrent kan leiden tot een niet getrouw beeld van de jaarrekening (zie InnoConcepts en wellicht ook Steinhoff).

Een saillant voorbeeld is een energiebedrijf (werkzaam in Drente en Overijssel). In de jaarrekeningen 2007, 2008, 2009, 2010 werd telkenmale onder het hoofd Verbonden partijen de volgende tekst opgenomen:

“Naast de maatschappijen die onder de groepsverhoudingen zijn vermeld, zijn er op grond van de bestaande regelgeving geen nadere vermeldingen onder dit hoofd te doen.”

Dit is weglating en uitsluiting. Er bleken namelijk wel tal van transacties van relatieve betekenis met verbonden partijen te zijn die niet gemeld waren in de toelichting. De Rechtbank Noord-Nederland (ECLI: NL: RBNNE: 2018:392) komt tot de conclusie dat er sprake is van vier onware jaarrekeningen ex artikel 336 Sr dat ziet op het openbaar maken van onware financiële stukken in casu het door de bestuurder opzettelijk openbaar maken van een onware toelichting op een staat (met toetsing aan RJ 330 Verbonden partijen).⁷

Het moge duidelijk zijn dat in dit geval tevens sprake is van een niet getrouw beeld van de jaarrekening met betrekking tot deze vier boekjaren en dat dit ook kan worden veroorzaakt door weglating en uitsluiting bij een onware toelichting zonder dat dit expliciet wordt gesteld in een niet getrouw weergeven van vermogen en resultaat.

Voorjaar 2018 heb ik een empirisch onderzoek verricht naar fouten in de jaarrekeningen zoals geconstateerd door de Accountantskamer (AK) en College van beroep en bedrijfsleven (Cbb). Het gaat hier om wel of niet tuchtrechtelijk falen van accountants in hun hoedanigheid van controleur of samensteller van jaarrekeningen.

Enkele algemene bevindingen uit dit onderzoek zijn dat de Ondernemingskamer (OK) de voorgestane weg is voor een jaarrekeningprocedure, maar dat de AK en Cbb veel vaker uitspraken doen over de kwaliteit van jaarrekeningen dan de OK (zie ook Van Hoepen, 2011). Blijkbaar is de route via de OK een vrij vruchteloze. Wellicht is een reden dat accountantskantoren “more deep pockets” hebben dan de leden van de Raad van Bestuur (die de aangeklaagde zijn bij een OK-procedure). Of het (vermeend) onjuist zijn van jaarrekeningen wordt de accountants meer aangerekend dan de Raad van Bestuur van de desbetreffende ondernemingen. Ook kan het zo zijn dat klagers bij een tuchtprocedure tegen accountants uit zijn op persoonlijke genoegdoening. Iets wat zich leent voor nader onderzoek.

De taak van de accountant is volgens het Cbb:

- A: Controle (of samenstellen) van de jaarrekening die moet voldoen aan art. 2:362 lid 1 (inzichtvereiste = vaststellen of er sprake is van een getrouw beeld) en
- B: Controle van de jaarrekening aan de wettelijk eisen of samenstellen van de jaarrekening op basis van de wettelijke eisen.

De Richtlijnen van de RJ kunnen daarbij worden betrokken!

Ook kunnen meerdere keuzes van waarderingsgrondslagen leiden tot het wettelijke vereiste inzicht (Cbb, AWB 11/137, 16-5-2013).

De Richtlijnen van de RJ behoren tot de normen die volgens het BW in het maatschappelijk verkeer worden beschouwd als aanvaardbaar om een verantwoord oordeel te vormen over het vermogen en het resultaat (en zo mogelijk over de solvabiliteit en de liquiditeit) van de rechtspersoon. Of afwijking van de RJ op zich zelf tuchtrechtelijk verwijtbaar is wordt niet beantwoord door de AK of Cbb! (zie AK 17/310 Wtra AK). De RJ is echter wel heel belangrijk als norm gezien de onderzochte uitspraken van de AK en het Cbb. Er wordt consequent getoetst aan de wet (BW Titel 9), de RJ, de Rjkm en IFRS. Ik heb zelfs geconstateerd dat in een casus getoetst werd aan het Stramien (Cbb 16/625-627 20-9-2017).⁸

De AK en Cbb toetsen of er wordt voldaan aan het inzichtvereiste, maar hoe deze toets tot stand is gekomen, is niet gemakkelijk uit de uitspraken te achterhalen.

De AK en Cbb lijken het aantal niet-materiële fouten in de jaarrekening op te tellen om het inzichtvereiste (wel of niet een getrouw beeld) te toetsen en alsdan de strafmaat te bepalen.

Een verdediging van de controlerend of samenstellend accountant dat een fout in de jaarrekening niet materieel is en derhalve het getrouwe beeld van de jaarrekening niet materieel raakt lijkt niet te helpen blijkens de onderzochte uitspraken van de AK en Cbb. Op zich ook logisch want de accountant moet ook toetsen of een jaarrekening voldoet aan de wettelijke eisen (inclusief RJ, Rjkm en IFRS).

Voorts heb ik in incidentele zaken geconstateerd dat er wel eens licht zit tussen de strafmaat bij de AK en het Cbb zowel in termen van een hogere als een lagere straf in dezelfde zaak. De RJ en Rjmk worden concreet

getoetst (zelfs op het Stramien). Onderscheid tussen stellige uitspraken en aanbevelingen wordt niet expliciet gemaakt. Het is verleidelijk om een uitgebreid exposé te houden over alle fouten in jaarrekeningen volgens de AK en Cbb maar dat doe ik niet.

Enkele van de meest voorkomende noem ik wel. De eerste fout is het “spontaan” laten vrijvallen van de onderhoudsvoorziening in het resultaat terwijl de onderneming continuïteitsproblemen heeft. Dit heb ik drie maal aangetroffen in mijn onderzochte populatie. De AK en Cbb maken daar korte metten mee. Dit had als een stelselwijziging in het begin eigen vermogen moeten worden verwerkt van het jaar van deze vrijval. Er kan niet anders worden geconcludeerd dan dat de onderhavige accountants een zekere empathie hebben voor hun klanten ten koste van het getrouwe beeld van de jaarrekening (nu het er echt op aan kwam).

In deze zaken zijn door de desbetreffende accountants tevens continuïteitsproblemen bij hun klant waargenomen zonder dat er een risicoparagraaf in de jaarrekening is opgenomen en zonder een toelichtende paragraaf van de desbetreffende accountants in hun accountantsverklaringen. In één casus verweert de betrokken accountant zich door te stellen dat als hij hierop aandringt bij zijn klant er sprake is van een self fulfilling prophecy. Dit verweer wordt door de AK verworpen, hetgeen ook logisch is want dan zou er nimmer een risicoparagraaf in een jaarrekening staan met een verwijzing door de betrokken accountant in zijn verklaring (AK 15/1641 Wtra AK 25 maart 2016; AK 15/2691 Wtra AK, 22 september 2016; AK 16/1369 Wtra, 9 maart 2018).

Naar mijn mening wordt het getrouwe beeld fors aangetast als continuïteitsproblemen niet worden opgenomen in de jaarrekening en tegelijkertijd flattering van het resultaat plaatsvindt door een vrijval van de gehele onderhoudsvoorziening. Overigens is het verwerken van groot onderhoud in de winst- en verliesrekening op het moment van plaatsvinden afgeschaft door de RJ als methodiek.

Afrondend kan worden gesteld dat er geen scherpe scheiding is tussen wat een jaarrekening is die een getrouw beeld geeft en een jaarrekening die een niet getrouw beeld verschaft.

Of er op basis van dit criterium dan ook sprake is van een boekhoudschandaal is lastig vast te stellen.

Er zijn derhalve jaarrekeningen die een getrouw beeld geven. Er zijn jaarrekeningen die geen getrouw beeld geven en er zijn jaarrekeningen hier tussenin die in meer of minder mate gebrekkig een getrouw beeld geven. Tevens zijn er ook jaarrekeningen die een getrouw beeld geven en toch in meer of mindere mate niet aan de regels voor het opstellen van jaarrekeningen voldoen. Ook zijn er slordige jaarrekeningen met een veelvoud van fouten waardoor ook het getrouwe beeld wordt aangetast. Voorts kunnen toelichtingen (o.m. weglating en uitsluiting) leiden tot een jaarrekening die onwaar en niet getrouw is.

Een boekhoudschandaal kan derhalve vele gedaanten hebben.

BREXIT EN DE INTERNATIONAL ACCOUNTING STANDARDS BOARD (IASB)

De IASB gezeteld in Londen ontwerpt de regels voor de externe verslaggeving die in o.m. de Europese Unie (EU) verplicht zijn voor het opstellen van de geconsolideerde jaarrekening van beursfondsen (mits goedgekeurd door de Europese Commissie (EC). Deze regels zijn de International Financial Reporting Standards (IFRS). Al enige tijd sluimert er in continentaal Europa verzet tegen deze regels. Door de Brexit zal dit verzet naar mijn mening verder worden vergroot omdat het Angelsaksische gedachtegoed in de regels (o.m. het extreme focus op “decision usefulness”, current value accounting, het decimeren van het voorzichtigheidsprincipe en de zetel in Londen buiten de EU) niet of in geringe mate wordt gedeeld in continentaal Europa. Dit zal ertoe leiden dat de lokroep voor afwijkingen

van de lijn van IFRS steeds groter zal worden. Het lijkt logisch om een EU standard setter in het leven te roepen die IFRS gaat boetseren richting een EU GAAP die gaat afwijken van IFRS. Een verhuizing van de zetel van deze EU standard setter in de toekomst naar Frankfurt of Parijs lijkt een logische vervolgstap te zijn. Ook Vergoossen (2016, p. 291) signaleert dat de positieve grondhouding in de EU ten opzichte van de IASB (en IFRS) wel eens kan veranderen omdat na de Brexit het VK buiten de EU zal liggen. Dit kan tot gevolg hebben dat er meer aandacht komt voor de rekenschapsfunctie en minder (verplichte) toepassing van current value in het bijzonder fair value level 3 (IFRS 13 Fair Value Measurement) en IFRS 2 Sharebased payment fair values met boter zachte modellen en minder (verplichte) toepassing van fullfilment values (zie het verzet tegen IFRS 17 Insurance Contracts), alsmede een grotere plaats voor het voorzichtigheidsprincipe. Dit sluit namelijk veel meer aan bij de gewoonten en gebruiken in continentaal Europa. Het laten vallen van het realisatieprincipe (verliezen bij constatering en winsten bij realisatie) door de IASB in het herziene Conceptual Framework (2018) zal in de EU tot onbegrip leiden. Maatschappelijk is dit in Nederland met betrekking tot fair value zichtbaar bij de commotie over de waardering van MKB belangen bij Value8 op basis van fair value met ongerealiseerde waardewijzigingen direct in de winst-en verliesrekening (die overigens op basis van IFRS is toegestaan).

Dit gaat kantelen...

DE POSITIE VAN DE ACCOUNTANT BIJ JAARREKENINGEN

Voor menigeen die niets van accountancy weet is het een raadsel dat over een saai beroep als accountant zoveel commotie is en zo veel over wordt geschreven in de pers. Blijkbaar is het helemaal geen saai beroep maar een heel boeiend beroep en hebben accountants een belangrijke maatschappelijke functie. In mijn beleving zijn accountants primair van groot belang omdat zij jaarrekeningen controleren (of samenstellen) en daardoor zekerheid toevoegen aan het getrouwheidsgehalte van jaarrekeningen (zie ook Mautz en Sharaf, 1961).

De wetgever geeft in artikel 2:393 lid 3 aan wat de functie is van accountants bij jaarrekeningen.

- De accountant onderzoekt of de jaarrekening het in artikel 362 lid 1 vereiste inzicht geeft;
- De accountant gaat na, of de jaarrekening aan de bij en krachtens de wet gestelde voorschriften voldoet (in de praktijk betekent dit volgens talloze uitspraken van de AK en het Cbb dat de accountant tevens nagaat of de jaarrekening voldoet aan de vigerende Richtlijnen van de RJ);
- De accountant gaat na of het bestuursverslag overeenkomstig BW Titel 9 (en in de praktijk volgens RJ 400) is opgesteld en met de jaarrekening verenigbaar is (dit houdt in dat het getrouwe beeld van de jaarrekening correspondeert en niet afwijkt van het getrouwe beeld van het bestuursverslag ex artikel 2:391 lid 1 BW en RJ 400). Een Raad van

Bestuur wil in het bestuursverslag nog wel eens een (te) rooskleurig beeld scheppen van de gang van zaken dan blijkt uit het beeld van de jaarrekening);

- De accountant gaat na of het bestuursverslag in het licht van de tijdens het onderzoek van de jaarrekening verkregen kennis en begrip omtrent de rechtspersoon en zijn omgeving, materiële onjuistheden bevat, en of de in artikel 392 lid 1, onderdelen b tot en met f, vereiste gegevens zijn toegevoegd.

Een niet aflatende discussie is of accountants ook een (grotere) rol moeten hebben bij het opsporen van fraude (zie o.m. van Buuren, 2018; VEB, 2019). Beckman (2007, p. 27) pleitte al voor een veel zwaardere rol voor fraudedetectie bij de controle van de jaarrekening en baseerde zich daarbij op een oude volks mores die onder meer blijkt uit het volgende gedichtje.

‘Als ik ‘n accountant zie lopen,
Dan slaat mij het harte zoo raar,
Dan denk dat dra een falsaris;
Zijn vrijheid zal missen een jaar.’

(Markus (1904, p. 264).

De verwachtingskloof ten aanzien van fraudedetectie is er blijkbaar al een eeuw...

Ik onderschrijf de mening van Beckman (2007) en de VEB (2019). Om aan de maatschappelijke verwachtingen te voldoen moet de accountant meer werkzaamheden tijdens de controle en samenstellen verrichten om de fraudedetectie te vergroten. Er moet een forensisch deel aan elke controle- en samenstelopdracht worden toegevoegd. Hierdoor wordt de kans ook groter dat het aantal boekhoudschandalen zal verminderen. Ook de VEB (2019) doet een appel in haar Accountantsbrief 2019 om fraudedetectie

tie een grotere rol te geven in de controle waarbij forensische accountants moeten worden ingeschakeld. Een stap in de goede richting dunkt me. Ook is er in Nederland veel kritiek op accountants wat blijkt uit rapporten van de AFM (zie o.m. de meeste recente, 2017) ten aanzien van onderzochte controle dossiers, maar veel belangrijker is het wel of niet goed functioneren van accountants bij de niet aflatende reeks van ernstige boekhoudschandalen. Dit geldt ook in het Verenigd Koninkrijk (VK) zoals recentelijk als gevolg van het boekhoudschandaal bij bouwbedrijf Carillion. De maatschappij lijkt te vinden dat accountants boekhoudschandalen moeten voorkomen (en zeker niet moeten faciliteren c.q. stimuleren door een gebrekkige controle). De AFM (2018) heeft een verkenning gedaan naar verbeteringen in de structuur van de accountancymarkt waarbij de conclusie is dat aan tal van maatregelen voor- en nadelen kleven. Het voert te ver om hier verder op de inhoud van dit rapport en detail in te gaan.

Ik benader de positie van accountants vanuit het domeinmonopolie dat accountants van de wetgever hebben verkregen (zie hiertoe BW Titel 9 art. 393 en de Wet op het accountantsberoep en de Wet toezicht accountant-organisaties (Wta)).

DOMEINMONOPOLIE VAN ACCOUNTANTS

Accountants hebben een domeinmonopolie voor de controle van jaarrekeningen. Elk jaar komt dit type werkzaamheden terug. Middelgrote en grote rechtspersonen zijn verplicht om hun jaarrekeningen jaarlijks te laten onderwerpen aan een controle door een accountant. De markt voor de wettelijke accountantscontrole wordt wat beursfondsen betreft in zeer sterke mate gedomineerd door de Big 4 accountantskantoren. Dit deel van het domeinmonopolie wordt derhalve verdeeld door slechts vier accountantskantoren. Hierbinnen is het voor andere accountantskantoren met een OOB vergunning (dat zijn er nog slechts vier in Nederland: BDO, Mazars, Baker Tilly Berk en Acconavm) uitermate lastig om de controle van beursfondsen te verzorgen.⁹ ¹⁰Bij grote financiële instellingen in Nederland

wordt de keuze feitelijk nog verder beperkt omdat hiertoe KPMG en EY zijn toegerust en in mindere mate PWC. Dit maakt dat de keuze, zeker voor het bestuur van beursfondsen buitengewoon beperkt is en de marktwerking daardoor wordt belemmerd. Er wordt in dit kader wel gesproken over een “lui” oligopolie met als rafelrand dat deze Big 4 accountantskantoren “too big to fail” zijn. Een teloorgang zoals met Arthur Andersen is wel haast onmogelijk omdat de markt dan nog slechts drie aanbieders kent voor de controle van beursfondsen.

Voorts zijn deze accountantskantoren tegenwoordig multi dienst ondernemingen geworden en hebben ook een zeer grote schare aan dienstverleners zonder (enig) domeinmonopolie in de gelederen (belastingspecialisten en consultants van divers pluimage).

MAATSCHAPPELIJKE FUNCTIE VAN ACCOUNTANTS

De accountant oefent een belangrijke poortwachterfunctie uit voor het maatschappelijk verkeer. Hij voegt zekerheid toe aan het getrouwe beeld van de jaarrekening en gaat na of de jaarrekening en bestuursverslag voldoen aan wet- en regelgeving. Het domeinmonopolie is onverbrekkelijk verbonden met deze taak van publiek belang. Zonder deze poortwachterfunctie geen domeinmonopolie, net zoals dit het geval is bij notarissen (rechtszekerheid en rechtsbescherming bieden aan het maatschappelijke verkeer door rechtsverhoudingen vast te leggen in akten), alsook gerechtsdeurwaarders en curatoren (zie ter Voert en Beenackers, 2016, p. 57). Notarissen, gerechtsdeurwaarders, curatoren en accountants zijn enerzijds te beschouwen als (semi)openbare ambtenaren die exclusief met een aantal wettelijke taken zijn belast en anderzijds zijn zij zelfstandige beroepsbeoefenaren die hun diensten aanbieden in concurrentie met andere aanbieders (van dezelfde beroepsgroep).

Voor deze beroepen geldt ook in meer of mindere mate dat zij deze wettelijke taken combineren met andere beroepsbeoefenaren die geen domein-

monopolie en geen poortwachterfunctie hebben in één en dezelfde organisatie. Dat kan tot perverse prikkels leiden omdat voor de poortwachters sprake is van een maatschappelijke functie en voor de andere beroepsbeoefenaren zonder poortwachterfunctie in deze multi service organisaties puur en alleen een commercieel doel voorop staat. Te denken valt aan accountantskantoren met controlerende accountants, samenstellende accountants, fiscalisten en consultants, maar ook advocatenkantoren met advocaten, fiscalisten, curatoren en notarissen in hun gelederen. Dit leidt bij boekhoudschandalen wel tot de lokroep om accountantskantoren op te delen naar “audit only” kantoren, omdat er alsdan geen vermenging is van de poortwachterfunctie (en domeinmonopolie) met de puur commerciële tak van fiscalisten en consultants die geen poortwachterfunctie vervullen (en geen domein monopolie hebben (zie AFM, 2018)). Het is de vraag of dit de boekhoudschandalen zal mitigeren, omdat de basis onevenwichtigheid blijft bestaan dat accountants worden benoemd door de gecontroleerde organisatie en door de gecontroleerde organisatie worden betaald.¹¹

Hier gaat het aloude adagium op:

“Wie betaalt bepaalt”

Benoemen en betalen door andere organisaties dan de gecontroleerde organisatie is – naar mijn mening – niet gemakkelijk te regelen, ofschoon daar misschien wel mee zou moeten worden geëxperimenteerd. Ik kom daarop terug. De andere door de AFM en in het VK voorgestelde maatregelen zoals o.m. joint audits, audit only kantoren, opknippen van Big4 kantoren etc. gaan het basis probleem, de niet aflatende stroom van grote boekhoudschandalen, niet oplossen.

We kunnen natuurlijk ook het standpunt van Tjeenk Willink (2018) huldigen en gewoon accepteren dat een bepaald gekozen economisch systeem en maatschappelijke ordening niet goed is in te regelen en om werk leuk te houden voor mensen een bepaald risico op boekhoudschandalen te

accepteren, net als dat mensen dood gaan door medische fouten gaan organisaties failliet en komen werknemers op grote schaal op straat te staan wegens boekhoudschandalen.

Ergens is er natuurlijk een grens wat betreft regeldruk, administratiedruk, druk door toezichthouders en druk door compliance officers wat organisaties en werknemers kunnen (ver)dragen.

VOORSTEL OM DE MAATSCHAPPELIJKE ORDENING VAN ACCOUNTANTSKANTOREN TE WIJZIGEN

Ik zou willen voorstellen om voor gemeenten, provincies, woningcorporaties, onderwijsinstellingen, pensioenfondsen, zorginstellingen, banken, verzekeringsmaatschappijen en netbeheerders de controleopdracht te laten verlenen door de respectievelijke koepelorganisaties voor de komende tien jaar. Deze type organisaties vervullen allen een sterk maatschappelijke ingekleurde functie. Ook de betaling moet dan door deze koepelorganisaties lopen als een soort “clearing house”.

Tevens zou analoog aan het voorstel van de WRR voor de structuur van de bankensector (Ballegeer en van Kuppeveld, 2019) een “sociaal” accountantskantoor moeten worden opgericht die als een nieuw VB Accountantskantoor zich primair op deze markt richt.

Deze controles zouden zich ook moeten laten kenmerken door minder tijdsdruk, budgetdruk en commerciële druk. Het laatste wordt aanzienlijk gemitigeerd door verder wettelijk vast te leggen dat deze controleurs (accountantsorganisaties) geen adviesdiensten mogen verlenen aan deze organisaties die zij controleren.

COMMUNICATIE DOOR ACCOUNTANTS OVER DE CONTROLE VAN JAARREKENINGEN RICHTING HET MAATSCHAPPELIJK VERKEER

Sinds 2014 wordt door accountants in Nederland een uitgebreide contro-

leverklaring afgegeven bij organisaties van openbaar belang (OOB's) (zie Brouwer, Eimers en Langendijk, 2016 en Eimers, Brouwer en Langendijk, 2019) voor empirisch onderzoek met betrekking tot de inhoud van deze verklaringen. Ook in het VK worden deze uitgebreide controleverklaringen afgegeven. Deze uitgebreide controleverklaringen zijn een vooruitgang omdat zij veel beter dan de standaardcontroleverklaring aangeven wat de accountant zoal aan werkzaamheden heeft verricht en ook met welke (deel)resultaten. Op deze wijze wordt door de accountant op een goede wijze verantwoording afgelegd over haar poortwachterfunctie in de maatschappij en wordt adequaat rekenschap afgelegd richting maatschappelijke verkeer.¹² Het ware aan te bevelen om deze uitgebreide controleverklaring ook in te voeren bij (controleplichtige) middelgrote en grote rechtspersonen, non-profit organisaties en overheidsorganisaties. Op deze wijze wordt alsdan ook in deze marktsegmenten door de accountant verantwoording afgelegd over haar poortwachterfunctie in de maatschappij. Ook zouden de samenstellingsverklaringen van accountants nog informatiever kunnen worden gemaakt, door meer in te gaan op de concrete werkzaamheden van de accountant en de resultaten daarvan. Op deze wijze wordt transparantie concreet gemaakt. Dit is transparantie door accountants in daden zoals door de NBA in woorden wordt voorgesteld (zie Isitman, 2019).

Maar alleen meer communiceren via de uitgebreide controleverklaring als oplossing voor de boekhoudschandalen (en daaraan gekoppeld het functioneren van accountants), zoals gesuggereerd door Suijs (2019) is niet voldoende. Met meer transparantie wordt het basisprobleem: de boekhoudschandalen, niet opgelost, maar wel meer rekenschap afgelegd door accountants wat hun controle (samenstellen) betreft.

CONCLUSIE

Het getrouwe beeld van de jaarrekening is van groot belang uit hoofde van de rekenschapsfunctie van het bestuur met betrekking tot haar beheersdaden en vanuit de behoeften van gebruikers van jaarrekeningen.¹³

Boekhoudschandalen maken dat het getrouwe beeld van de jaarrekening (in meer of minder mate) niet aanwezig is hetgeen grote maatschappelijke gevolgen heeft voor o.m. aandeelhouders, banken, werknemers, de overheid, beleggers, afnemers, leveranciers en soms zelfs belastingbetalers. Van accountants wordt verwacht dat zij via controle (en samenstellen) zekerheid toevoegen aan jaarrekeningen. Deze zekerheid moet omhoog gezien de maatschappelijke commotie over het functioneren van accountants. In deze rede heb ik enkele suggesties gedaan om de maatschappelijke positie van de accountant en het accountantskantoor te wijzigen teneinde het aantal boekhoudschandalen te verminderen.

DANKWOORD

Hiermee kom ik aan het einde van mijn rede en wil ik graag enkele woorden van dank uitspreken.

College van Bestuur

Graag wil ik de leden van het College van bestuur van Nyenrode Business Universiteit bedanken voor het in mij gestelde vertrouwen. Hierbij denk ik ook aan de leden van het College van Bestuur mevrouw Neelie Kroes en de heer Arie van der Zwan die mij in 1997 hebben benoemd.

Collega's en docenten Nyenrode

Sinds 1980 ben ik aan het accountancy programma verbonden eerst bij het (Koninklijk)NIVRA, vervolgens in 1994 bij NIVRA-Nyenrode en in 1997 als hoogleraar bij Nyenrode Business Universiteit. Ik heb dan ook met veel collega's en docenten samengewerkt. Het zou te ver voeren om allen te noemen. Ik doe dan ook een bewuste greep.

Als lid van de programmadirectie Accountancy en Controlling heb ik in de jaren 1997-1999 een bijdrage mogen leveren aan de academisering en inrichting van het accountancy programma. Ik dank de leden van de toenmalige programmadirectie Wim Moleveld en Jan Bots. Ook dank ik de toenmalige programma manager accountancy Jeroen Buchel en de huidige programmadirecteuren accountancy Olof Bik en Constant Rams.

Voorts bedank ik Jos van Baar voor de uitstekende wijze waarop de vakken die onder mij vielen werden gemanaged in operationele zin gedurende meer dan 25 jaar. Ook bedank ik Esther de Haas voor 5 jaar secretaris-

schap van de Opleidingscommissie Accountancy toen ik voorzitter was van dit gremium.

Ik bedank alle docenten externe verslaggeving- en boekhoudvakken, in het bijzonder Peter Epe, Anne Jan Dekker, Dick van Offeren, Ronald Smitenberg, Gert-Jan Jordaan, Laurens Storm, Ton Koning, Ton Meershoek en Jerry Wouterson.

Collega's Nyenrode Faculty

Ik bedank jullie allen voor de prettige contacten. Ik denk hierbij in het bijzonder aan mijn kamergenoot René Orij, Ferdy van Beest, Joost van Buuren, Barbara Majoor en Hans ten Rouwelaar.

Collega Hoogleraar Vergoossen

Beste Ruud, ik dank jou voor de uitstekende samenwerking in tal van functieverbanden binnen Nyenrode.

Collega Hoogleraar Kamerling

Beste Robert, ik dank jou voor de samenwerking gedurende meer dan 20 jaar binnen Nyenrode in het kader van Nyenrode Executive Programmes, Accountancy programma en Master Fiscaal Recht bij het (samen) ontwerpen van studiedagen, leergangen en seminars alsook voor de aangeleverde ideeën voor onderzoek op het terrein van creatief boekhouden en financiële fraudes.

Voorts bedank ik de inleiders op het door Ruud Vergoossen geleide afscheidssymposium Martin Hoogendoorn, Marcel Pheijffer en Philip Wallage. Ik dank deze heren ook voor de andere wijzen waarop ik met hen heb mogen samenwerken over een grote reeks van jaren en in talloze verbanden.

Verder dank ik de vele studenten die ik heb mogen onderwijzen en begeleiden.

Ook bedank ik mijn promotor Hans Kuijl voor de begeleiding en jarenlange vriendschap.

Voorts bedank ik mijn kinderen Rob, Barbara en Gaby voor hun liefde en geduld.

Als laatste wil ik graag Cokky voor alles bedanken.

Ik heb gezegd.

LITERATUUR

AK 15/1641 Wtra AK 25 maart 2016.

AK 15/2691 Wtra AK, 22 september 2016.

AK 16/1369 Wtra, 9 maart 2018.

AK 17/310 Wtra AK.

AFM (2017), *Kwaliteit OOB-accountantsorganisaties onderzocht: uitkomsten van onderzoeken naar de implementatie en borging van verandertrajecten bij de OOB-accountantsorganisaties en de kwaliteit van wettelijke controles bij de Big 4-accountantsorganisaties*, AFM: Amsterdam.

AFM (2018), *Verkenning kwetsbaarheden in de structuur van de accountancymarkt*, AFM: Amsterdam.

Almelo, van, L. (2016), *Uitglijders Lessen uit accountantstuchtrecht*, NBA: Amsterdam.

Ball, R. en Ph. Brown (1968), An Empirical Evaluation of Accounting Income Numbers, *Journal of Accounting Research*, Autumn, Vol. 6, No. 2, pp. 159-178.

Ballegeer, D. en J. van Kuppeveld (2019), Wetenschappelijke Raad: maak publieke banken weer mogelijk, *Het Financieele Dagblad*, 18 januari, p. 9.

Beckman, H. (2007), *Jaarrekening en Verantwoording verleden en heden*, Oratie Rijksuniversiteit Groningen, Kluwer: Deventer.

Brouwer, A.J., P.W.A. Eimers en H.P.A.J. Langendijk (2016), De kernpunten uit de uitgebreide controleverklaring in relatie tot de risico's in het bestuursverslag en de schattingen en oordelen in de toelichting, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 90 (12), december, pp. 594-608.

Burgert, R., C.W.A. Timmermans en H.F.J. Joosten (1990), *De jaarrekening nieuwe stijl*, deel 2, zesde gewijzigde druk, Samson: Alphen aan de Rijn.

Burgstahler, D. en I. Dichev (1997), Earnings management to avoid earnings decreases and losses, *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 24, pp. 99-126.

Burgstahler, D. en E. Chuk (2015), Do scaling and selection explain discontinuities?, *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 60, No. 1, pp. 168-186.

Buuren, van, J.P. (2018), *Voorbij de tempo doeloe in accountancy Over de noodzaak van de academisering van de controlemethodologie*, Oratie Nyenrode Business Universiteit: Breukelen.

Camfferman, K. (2015), Het boekhoudschandaal: wat blijft en wat verandert, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 89 (6), juni, pp. 218-228.

Cbb, AWB 11/137, 16-5-2013.

Cbb 16/625-627, 20-9-2017.

Degeorge, F., J. Patel en R. Zeckhauser (1998), Earnings management to exceed thresholds, *Journal of Business*, Vol. 71, No. 1, pp. 1-33.

Durtschi, C. en P. Easton (2005), Earnings management? The Shapes of the frequency distributions of earnings metrics are not evidenced ipso facto, *Journal of Accounting Research*, Vol. 43, pp. 557-592.

Durtschi, C. en P. Easton (2009), Earnings management? Erroneous inferences based on earnings frequency distributions, *Journal of Accounting Research*, Vol. 47, pp. 1249-1281.

ECLI: NL: RBNNE: 2018:392 Zaaknummer: 19/996505-12. Energiebedrijf Drente en Overijssel.

ECLI: NL: TACAKN: 2018:38 8 juni 2018 FC Twente jaarrekening 2012/13.

Eimers, P.W.A., A.J. Brouwer en H.P.A.J. Langendijk (2019), Ontwikkelingen in de kernpunten van de uitgebreide controleverklaring, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 93 (1/2), januari/februari, pp. 15-25.

Gilliam, T., F. Heflin en J. Paterson (2015), Evidence that the zero-earnings discontinuity has disappeared, *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 60, No. 1, pp. 117-132.

Het Financieele Dagblad (2018), Miljoenenschikking SHV Holdings met failliet Econcern, 6 november, p. 6.

Hoepen, van, M.A. (2011), *Veertig jaar rechtspraak inzake de jaarrekening*, Afscheidsrede Erasmus School of Economics, Erasmus Universiteit: Rotterdam.

Hurks, P.F.M., K.N. Nandram en H.P.A.J. Langendijk (2015), How do current public Integrated Reports align with the <IR> Framework?, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 89 (12), december, pp. 518-532.

IASB (2018), *Conceptual Framework for Financial Reporting*, IASB: Londen.

IASB (2018), *IFRS Standards Issued at 1 January 2018 Part A Issued Standards and the Conceptual Framework for Financial Reporting, Part B Accompanying Guidance and IFRS Practice Statements, Part C Bases for Conclusions*, IASB: Londen.

Isitman, E. (2019), Beroepsorganisatie belooft meer openheid in accountancy, *Het Financieele Dagblad*, 22 januari, p. 21.

Koninklijk NIVRA (2007), *Visie op externe verslaggeving*, Koninklijk NIVRA: Amsterdam.

Koops Furness Jaarrekeningen 2009, 2010, 2011 en 2012.

Kruit, R., T. van Limpt, M. Pronk en S. Visser (2018), *EY Handboek jaarrekening 2018 Toepassing van de Nederlandse wet- en regelgeving en IFRS*, Wolters Kluwer: Deventer.

Langendijk, H.P.A.J. (1994), *De markt voor de wettelijk verplichte accountantscontrole in Nederland Enkele kwantitatieve en kwalitatieve aspecten*, DELWEL Uitgeverij: Den Haag.

Langendijk, H.P.A.J. (1998), *De kwaliteit van de winst Een essay over winstbepaling, winststuring alsmede winstbestemming*, Universiteit Nyenrode: Breukelen.

Langendijk, H.P.A.J. (2011), 15 Financial Accounting Scandals in the Netherlands, in: M. Jones (editor), *Creative accounting, fraud and international accounting scandals*, pp. 305-323, John Wiley: Chichester.

Markus, L. (1904), *Maandblad voor het Boekhouden*, 1 augustus.

Mautz, R.K. en H.A. Sharaf (1961), *The Philosophy of Auditing*, American Accounting Association: Sarasota.

Monitoring Commissie Accountancy (2018), *Doorpakken!*, Monitoring Commissie Accountancy, 31 mei.

NBA (2018), *Het optreden van de externe accountant in de algemene vergadering bij beursgenoteerde vennootschappen, Herzien NBA Handreiking 1118*, versie 12 februari 2018.

Parker, R.H. en C.W. Nobes (1994), *An International View of True and Fair Accounting*, Routledge: Londen.

Raad voor de Jaarverslaggeving (RJ) (2018), *Richtlijnen voor de jaarverslaggeving voor middelgrote en grote rechtspersonen Jaareditie 2018 van toepassing op verslagjaren op of na 1 januari 2019*, Wolters Kluwer: Deventer.

Raad voor de Jaarverslaggeving (RJ) (2018), *Richtlijnen voor de jaarverslaggeving voor micro- en kleine rechtspersonen Jaareditie 2018 van toepassing op verslagjaren op of na 1 januari 2019*, Wolters Kluwer: Deventer.

Scott, W. (2012), *Financial Accounting Theory*, Sixth Edition, Pearson: Toronto.

Suijs, J. (2019), AFM-voorstellen missen kern van het probleem, *Het Financieel Dagblad*, 4 januari.

Tjeenk Willink (2018), *Groter denken, kleiner doen Een oproep*, Prometheus: Amsterdam.

VEB (2019), *Accountantsbrief*, 28 januari.

Vergoossen, R.G.A. (2016), Brexit en het *true and fair* beginsel, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 90 (07/08), juli/augustus, pp. 290-291.

Vergoossen, R.G.A. en A.W.J. Meershoek (2018), De gedeponeerde jaarstukken van controleplichtige rechtspersonen, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 92 (3/4), april, pp. 97-109.

Voert, ter, M.J. en E.M.T. Beenackers (2016), *Cahier 2016-13 Juridische beroepen in de toekomst Ontwikkelingen binnen advocatuur, notariaat en gerechtsdeurwaardery*, WODC/ Ministerie van Veiligheid en Justitie: Den Haag.

Vries, de, J. (1985), *Geschiedenis der Accountancy in Nederland Aanvang en Ontplooiing, 1895-1935*, Van Gorcum: Assen/Maastricht.

Wel, van der, F. (2017), De Signaleringsraad van de NBA en de maatschappelijke rol van de accountant, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 91 (05/06), pp. 166-173.

Zanden, van der, P.M. (1991), *Maatschappelijk aanvaardbare normen voor de jaarrekening en goed koopmansgebruik*, Kluwer: Deventer.

EINDNOTEN

- 1 Zonder na volledigheid te streven kunnen genoemd worden de Afrikaansche Handelsvereniging (Pincoffs affaire), Noordbrabantse Bank, Western Pacific Hypotheekbank, Hollandsche Hypotheekbank, Zuid-Hollandsche Hypotheekbank, Nederhorst, KSH, Slavenburg, Ogem, RSV, Tilburgsche Hypotheekbank, Bredero, Tex Lite, Medicopharma, HCS, DAF, Vie d'Or, Fokker, Ahold, Landis, Econcern, Boer&Croon, KPNQwest, Vestia, Rochdale, Weyl, SNS Reaal, Shell, Imtech, ING, de Facultatieve en Steinhoff.
- 2 Ook Vergoossen en Meershoek (2018, p. 107) pleiten voor het opnemen van het kasstroomoverzicht als verplichte staat in Burgerlijk Wetboek Titel 9. Ze concluderen dat Nederland, België en Luxemburg de enige lidstaten van de EU zijn die het kasstroomoverzicht niet als verplichte staat in hun jaarrekeningrecht hebben opgenomen.
- 3 Tegen de heer Keizer is door het Openbaar Ministerie een strafprocedure opgestart in 2018 en is in 2018 beslag gelegd op 20 miljoen Euro.
- 4 Gehuurd of geleast klein "spul" onder de grens van 5.000 \$ (absolute nieuwwaarde) mag nog off balance worden getoond.
- 5 Overigens moet gemeld worden dat de meettechniek van Burgstahler en Dichev bekritiseerd is door Durtschi en Easton (2005 en 2009) en dat Gilliam, Heflin en Paterson (2015) tot de conclusie is komen dat de zero-earnings discontinuity is verdwenen.
- 6 De zaak wordt nog wat meer duister omdat in 2009 bij KoopsFurness een stelselwijziging werd doorgevoerd van deze immateriële vaste activa van historische kosten naar actuele waarde en het Baw artikel 6 toen ook al van kracht was. Deze stelselwijziging werd in de jaarrekening 2009 gemotiveerd als zijnde bevorderend voor het inzicht (in vermogen en resultaat). Er was sprake in deze jaren van het hetzelfde accountantskantoor maar wel in 2012 een wissel van individuele accountant. Toch blijikbaar een frisse blik op de materie.
- 7 Betrokken bestuurder werd ook veroordeeld voor het vier maal valselijk ondertekenen van een LOR.
- 8 RJ 2014/930.35 Stramien (verslaggeving van zaken naar hun wezen en economische realiteit).

- 9 Grant Thornton heeft in 2018 zijn OOB vergunning ingeleverd en daarmee te kennen gegeven dat het profijtelijk in stand houden van een OOB markt aandeel voor hun niet is weggelegd. Het is niet onmogelijk dat op enig moment ook andere middelgrote accountantskantoren deze stap nemen, hetgeen de keuzeruimte bij OOB's verder verkleint.
- 10 Ook in de markt voor grote rechtspersonen is de dominantie van de Big 4 accountantskantoren in sterke mate aanwezig (70% marktaandeel) (zie Vergoossen en Meershoek, 2018).
- 11 Volgens artikel 2:393 lid 2 BW is in eerste aanleg de algemene vergadering (AvA) bevoegd tot het verlenen van de opdracht van de controle van de jaarrekening. Gaat deze daartoe niet over, of ontbreekt deze, dan is de Raad van Commissarissen bevoegd. Ontbreekt een Raad van Commissarissen, dan is het bestuur bevoegd.
- 12 Dit geldt ook maar in veel mindere mate voor de mondelinge toelichting en beantwoording van vragen tijdens aandeelhoudersvergaderingen wat een geringe impact heeft (NBA, 2018) en sectormanagement letters (Van der Wel, 2017).
- 13 Artikel 2:391 lid 1 BW eist ook een getrouw beeld van het bestuursverslag en wel een getrouw beeld van de toestand op de balansdatum, de ontwikkeling gedurende het boekjaar en de resultaten van de rechtspersoon en van de groepsmaatschappijen waarvan de financiële gegevens in zijn jaarrekening zijn opgenomen.

NYENRODE BUSINESS UNIVERSITEIT, STRAATWEG 25, 3621 BG BREUKELEN
POSTBUS 130, 3620 AC BREUKELEN

ISBN 978-90-8980-124-1

 H.LANGENDIJK@NYENRODE.NL

NYENRODE.NL